

A Magyar Honvédség hivatásos állománya és a cigány származású katonák

A hadseregben a kisebbség-kezelés külön problémakörét alkotja a cigánysághoz való viszony. Annak, hogy ki a cigány, ugyanúgy nincs nyilvántartásbeli nyoma, mint az egyéb etnikai kisebbségek nyilvántartásának, mégis a sajátos kulturális és szociális szegregációjuk miatt a Magyar Néphadsereg nem tudta megkerülni, hogy a cigánysággal kiemelten foglalkozzék.

A korábbi bevonultatási szisztéma kategorizálási rendszere (033/1965. sz. MH – BM együttes utasítás, illetve a végrehajtására kiadott VKF Intézkedés, a 05/1969. VKF Intézkedés, majd módosításuk a 0022/1980. sz. HM – BM együttes utasítás és a végrehajtásra kiadott 0057/1980. sz. VKF Intézkedés) ugyanis azt eredményezte, hogy a kulturálisan, szociálisan hátrányos helyzetűek igen magas koncentrációja alakult ki az MN szervezetén belül néhány helyen, így például a hetvenes-nyolcvanas években az úgynevezett építő alakulatoknál. Az alacsony iskolai végzettség és a büntetett előélet, a politikai megbízhatatlanság s a különféle devianciákra való hajlam egyéb mutatói mentén válogatott állomány – a szakemberek által már akkor is ellenjavallt – koncentrációján belül a cigányság olyan jelentős arányt alkotott, hogy a katonai köznyelv ezeket az alegységeket csak „cigány századok”-nak nevezte. Ezek támogatására megszervezték iskoláztatásukat, ami az írást-olvasást alapvetően ismerő katonák 1–2 osztállyal való előrevitelét, azaz az utólagos képzettség-pótlást jelentette, maximum az általános iskola 8. osztályának befejezéséig. Ezen kívül ezeken a helyeken a katonák munkájuk után valamelyest több illetményt, illetve családi körülmények figyelembevételével (a nős-családosok aránya is magasabb volt közöttük) gyakoribb eltávozást kaptak, mint másutt szolgáló társaik.

A rendszerváltást követően egyfelől megváltozott a bevonulatás kategorizálási rendszere (amely a súlyosabb köztörvényes bűnelkövetők, a kábítószeresek és az öngyilkossági kísérletet korábban elkövetettek behívhatóságának mérlegelési szempontjain kívül a 6 általános alatti végzettségűek behívásának tilalmát is elrendeli), másfelől megszűntek az építő alakulatok, és a társadalmi hátrányos helyzet szerinti állománykoncentrációhoz kötődő intézményes tudatosság is lekerült a napirendről. A jelenlegi helyzetben a katonai szolgálatát teljesítők között a cigányság etnikai elkülönültségként hivatalosan nincs nyilvántartva. Amióta pedig a hazai cigányszervezetek politikai megnyilvánulásai között annak a szárnynak a véleménye jutott dominanciára, amely diszkriminatív jellegűnek ítéli a cigányság mindennemű megkülönböztetését a magyarságtól, a nemkívánatos politikai konfrontációktól való félelem, illetve a „hogyan segítsünk, ha el sem különíthetjük a rászorultak jellemzőit?” bizonytalansága tovább merevítette az e probléma kapcsán folyamatos hivatalos elzárkózást a társadalom szervezeteiben, így a hadseregen belül is. A hadsereg ez idő szerint az alábbi dimenziókban érintkezik a cigányság problémáival:

- a nemzeti Kisebbségi Törvény végrehajtójaként;
- a saját feladatkörében a személyi állományán belül;

– a cigány sorkatonák sorozása, egészségügyi és szociális minősítése, behívása, kiképzése és szociális gondozása, fegyelmi ügyeinek intézése, leszerelése feladatkörében;

– a hivatásos állomány körébe történő felvétel, kiképzés, előmenetel biztosítása feladatkörében;

– az úgynevezett „szerződéses katonák” körébe történő felvétel, polgári használhatóságú kiképzés és alkalmazás feladatkörében.

A hadsereg fontosságát kiemeli a cigányokkal kapcsolatos feladatvállaláson belül, hogy a cigány férfiak túlnyomó többségének életében ez a szervezet jelenti az utolsó intézményes mintaadó, civilizációs-kulturális kiegyenlítő funkciójú hatásokat; továbbá a hadsereg presztízsének romlásával s a cigányság társadalmi integrációs készségének növekedésével egyre nagyobb számban fogadja be a hivatásos tisztek-tiszthelyettesek soraiba a cigány férfiakat, ami a cigány értelmiség kialakulásának a jövőben minden bizonnyal bővülő csatornáját biztosítja.

A hadseregben megvannak a cigányprogram szervezeti kezelésének feltételei. 1994. márciusa óta működik a Magyar Honvédségen belül a Humán Szolgálat,

amely feladatrendszerébe képes befogadni a cigánysággal kapcsolatos működésmódokat. A védelmi szektor minden állománykategóriájában kiépültek érdekkartikulációs, érdekvédelmi szervezetei (HOSZ, HODOSZ, CSÉSZ stb).

Egy, a hivatásos állomány 1994-ben esedékes közérzetét, hangulatát, helyzet-elégedettségét kutató vizsgálat arra is vállalkozott, hogy a tisztek, tiszthelyettesek cigány sorkatonákkal szemben tanúsított attitűdjeit, értékeit, illetve véleményét is feltérképezze. A cigányságról általában, illetve annak bármely csoportjáról – így az éppen katonai szolgálatot teljesítőkről – vallott tudati-pszichikai elemek természetesen egyfelől közhangulati, közérzeti tényezők, másfelől ezeknél lényegesen többek, amennyiben politikai, szociális látásmódbeli, sőt világnézeti tudat-tartalmat is hordoznak magukban. E kettősség mindegyikétől azon alapul, hogy egyfelől a magyar társadalomban immár tradícióvá vált a „cigány-problematika”, másfelől általában a kisebbségek és a marginális csoportok megítélését és kezelését mindig egyféle modalitás, azaz az éppen adott körülményektől való nagymértékű függés határozza meg. A magyar népességben a társadal-

	kizárólagos vonásként említett külső jegyek	más jegyekkel együtt emített látható jegyek
bőrszín	20,4	51,8
fekete haj	0,5	36,9
sötét szem	0,3	11,3
széles pofacsont	0,3	9,4
testmozgás	0,3	3,1
ápolatlanság	0,8	10,2
öltözködési stílus	5,5	71,5
nyelvhasználat, beszédmód, akcentus, hanglejtés	17,0	9,2
sajátos szókinés	7,6	6,5
szlenghasználat	1,8	4,5
hangoskodó	1,0	3,1
gesztikulálás	0,35	6,8
viselkedésmód, heves vérmérséklet	12,3	6,0
lelki érzékenység	0,3	0,3
alkalmazkodóképtelenség	1,6	1,6
kirívó, sértő	5,0	3,4
csoportokban bátrabb, tevékenység, teljesítmény	2,4	1,6
hullámzó teljesítmény	8,6	3,9
gyenge	7,6	3,7
munkakerülő	5,0	4,5
megbízhatatlan	4,2	4,5

1. táblázat. Milyen jellemzőkből következtetnek arra, hogy bajtársuk cigány származású? (%)

mi fejlődési sajátosságok és az ennek legalább részét képező tudománytörténeti és tudománypolitikai specifikumok miatt a kisebbségekkel és a marginális csoportokkal szemben tanúsított előítéletes gondolkodásmód, heterosztereotip beállítódások, etnocentrikus világnépek jellemzik a cigányságról és természetesen más kisebbségi csoportokról alkotott nézetrendszerüket. Ezek a habitusok mára nem csupán a vélemények szintjén alakítják a népesség viszonyulását az érintett csoportokhoz, hanem érték- és világnézet-konstituáló szerepet is betöltenek. E kettőség figyelemmel kísérése leíró elemzéseink egyik legfontosabb célkitűzése lesz.

A cigány-problematika hazai politikai, szociális és társadalmi rendezetlensége a szemantikai-definíciós nehézségekben tagadhatatlanul jelen van. A „cigány” fogalmát a közvélemény „a priori” kategóriaként kezeli, amelyet nem kell és nem is lehet egzaktan meghatározni, körülírni. Ugyanakkor az előítéletes, a sztereotip és az etnocentrikus világlátás révén ehhez az a priori kategóriához markáns, konkrét és sziklaszilárd értékítéletek kapcsolódnak. A hadsereg hivatásos állománya a cigánylét fogalmát ambivalens módon kezeli. (1. táblázat)

Azok a hivatásos katonák, akik a cigányság mibenlétét egyetlen vonásban vélik felfedezni, dominánsan a bőrszín, a sajátos akcentust, valamint a heves vérmérsékletet emelték ki. A többi karakterisztikus jegy szemléletükben lényegesen kevésbé jelentős. A cigányságról vallott egydimenziójú vélekedések tehát elsősorban külső megnyilvánulásokra, akár egyszeri észleleti aktsussal megragadható vonásokra koncentrálnak. A cigányságról vallott efféle csoportkép tehát két fontos tulajdonsággal rendelkezik, egyfelől egyközpontú, homogén, másfelől felszíni abban az értelemben, hogy elsősorban a látható, közvetlenül észlelhető karakterelemekre korlátozódik. Az egyik lehetséges értelmezés szerint e két vonás klasszikusan a sztereotip gondolkodás velejárója, így több-kevesebb bizonyossággal megállapítható, hogy a hivatásos állomány egy kisebb részének a cigányságról vallott fel-

fogása ebbe a gondolkodástípusba sorolható. A másik lehetséges értelmezés szerint a hivatásos állomány a cigánysággal kapcsolatban csupán azért nem keres mélyebb karakterjegyeket, mert csupán a külső, látható jegyekben lát különbségeket, a mélyebben fekvő karakterjegyeket illetően így szükségtelennek tekinti a terjedős taglalást.

A „cigányság” lényegéről többsikúan, árnyaltabban gondolkodó, tehát a jellemző vonások között többet megemlítő hivatásos katonák domináns cigányképének tartalmi struktúrája sem tér el lényegesen az előbb említett csoportétól. Arról van szó tudniillik, hogy az árnyaltabban gondolkodó – egyébként többséget képviselő – megkérdezettek ugyan több karakterképző vonással írják le a cigányokat, de ezek a jegyek is főleg a külső tulajdonságokra összpontosítanak (bőrszín, fekete haj, sötét szem, ápolatlanság, öltözködési stílus, akcentus, gesztikulálás). Mindennél többet elárul az a tény, hogy az első, „külső, látható jegyeknek” elnevezett tulajdonság-csoportból választottak elsősorban jellemzőnek vélt vonásokat, illetve hogy itt szinte mindegyik szóba kerülő tényező gyakran előfordul a tisztek, tiszthelyettesek cigányképében. Összességében tehát azt kell megállapítani, hogy a hivatásos állomány cigányságról vallott definitív gondolkodása legfeljebb aszerint differenciálható, hogy túlegyszerűsített vagy árnyaltabb tudatformáról van szó, de mindkettőt hasonló módon a külső megnyilvánulásokra irányuló figyelem dominálja.

Érdemes azonban megjegyezni azt is, hogy ha az egysíkú és a többdimenziójú cigányképeket összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy fent említett struktúrájuk mellett az egysíkú felfogások erőteljesebben orientálnak a belső vonásokra, amelyek főként az utolsó két tulajdonság-csoportban fordulnak elő (viselkedésmód, tevékenység-teljesítmény). Ezek közül is elsősorban azokban, amelyek a katonai szolgálattal többé-kevésbé szoros összefüggésbe hozhatók; heves vérmérséklet, hullámozó teljesítmény, gyengeség. Úgy tűnik tehát, hogy az erőteljesebben sztereotip gondol-

kodást a háttérből egyfajta szakmai értékrend mozgatja, irányítja, azaz ezt a sajátos modális látásmódot az jellemzi, hogy szakmai értékek által motivált, ha úgy tesszük, hadsereg-specifikus.

A modális cigánykép tulajdonképpen előrevetíti azt, hogy a hivatásos állomány konkrét viszonyulásaiban milyen státuszt foglalnak el e kisebbségi csoport képviselői. (2. táblázat)

Általában a hivatásos katonák cigányokhoz fűződő viszonyrendszerét mértéktartóan távolságtartónak lehet nevezni. Alig több, mint egynegyedük nem lát közöttük és a nem cigányok között különbséget, s ennek megfelelően nyilvánvalóan semleges viszonyulást óhajt velük kapcsolatban deklarálni. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy az ilyen típusú vélemény vagy megbízhatatlan az öszinteségét illetően (ezt a kérdézés anonimitása miatt kevésbé valószínűsítjük), vagy pedig a cigány és a nem cigány lakosság közötti különbségek tagadása valamilyen általános, sőt absztrakt humánfilozófiai, illetve globális emberjogi eszményrendszeren alapul, hiszen a mai magyar társadalomban aligha lehet akárcsak megközelítően is azonosnak tekinteni a cigány és a nem cigány lakosságot akkor, amikor jellemző társadalmi státuszukat, társadalmi esélyeiket, kultúrájuk szerves részét képező szokásaikat, hagyományaikat, értékeiket, együttélési formáikat, közösségi viszonyait, nyelvhasználati sajátosságait stb. vesszük figyelembe.

A cigány és a nem cigány lakosság azonosként, nem megkülönböztethetőként való feltüntetése inkább egy rossz és végső soron káros ideológiai ráhatás remanens következménye, semmint valóságalapú társadalomszemléleté. A modern társada-

lomkutatás számtalan esetben rávilágított arra, hogy a kisebbségi problémák kezelésének nem a különbségek ignorációja az optimális módja, hanem ellenkezőleg, a sajátlagos kultúra és társadalmi beágyazottság megismerése és ezen ismeretek felhasználása olyan módon, hogy az adott kisebbséget másságával együtt fogadja el a társadalom a többséggel egyenrangúnak. A pozitív viszonyulások reprezentációja meglehetősen alacsony.

Ugyanakkor a távolságtartó megnyilvánulások, elsősorban ezek mértéktartó formái jellemzik leginkább a hivatásos katonák viszonyát a cigány származású katonákhoz. Fontos információ, hogy a hivatásos állomány cigányokkal szemben tanúsított mértéktartó távolságtartása elsősorban belső megerősítésű viszonyok formáját ölti, amennyiben a fenntartás, illetve az ellenszenv alapjául hangsúlyozottan elsősorban a saját tapasztalatok, nem pedig a közvélekedésben uralkodó nézetek, értéktételek szolgálnak. Ezt illusztrálja az a körülmény, hogy a saját tapasztalatok miatti óvatosság (41, 6 százalék), illetve a „kivülről” jött vélemények ignorációja (14,8 százalék) lényegesen gyakoribb viszonyleíró válaszok, mint a forrásmegjelölés nélküli kismértékű és erős ellenszenv érzete (9,3 százalék és 2,7 százalék). Ez utóbbiak lehetnek a közvélemény értékítéleteinek és minősítéseinek potenciális manifesztációi: nem kizárt azonban, hogy itt is jelen vannak saját élmények, tapasztalatok. Mindez arra utal, hogy az előbbi kérdéskörben tapasztalt felszínes és sztereotip cigánykép forrását a hivatásos állomány gondolkodásában elsősorban belső élmények és tapasztalatok alkotják, nem pedig a civil társadalomtól veszik át. Végső soron pedig arról tanúskodik, hogy a hivatá-

óvatos velük a tapasztalatai miatt	41,6
semmilyen különbséget nem lát köztük és mások között	27,4
sok rosszat mesélnek róluk, de nem törődik vele	14,8
kismértékű ellenszenvet tapasztal irántuk	9,3
van egy-két barátja is köztük	3,0
erős ellenszenvet táplál irántuk	2,7
szimpatizál általában a cigány katonákkal, maga is cigánynak vallja magát	1,1

2. táblázat. A cigány származású katonákhoz való viszony (%)

szos állomány „egészséges” társadalmi tudathordozó közeg, amelyben a kisebbségi létről, a kisebbségi csoportokról alkotott nézetrendszer ugyanolyan mechanizmusok révén jön létre, mint a civil szférában. Mindezt persze úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a civil szférában működő tudatalakító történések nem hagyják érintetlenül a hadsereg állományát sem, hanem nagyon is hasonló jelenségeket, reagálási formákat váltanak ki benne.

Civil cigánykutatókból (1) tudjuk, hogy a magyar népesség egyharmad része (31,5 százalék) olyan nem cigány, akinek a barátai között van cigány, egyhatodának (15,9 százalék) a szomszédai között, s hasonló arányban (17,5 százalék) a munkatársai között fordulnak elő cigányok.

A hivatásos állományúaknak nagyjából hasonló személyes tapasztalatszerzési lehetőségük van a cigányokkal, mint az ország lakosságának, és valószínűleg az országos mintához hasonlóan többségben vannak azok, akiknek nincs személyes érintkezésük cigány katonákkal. Ezen az sem változtat, ha elmondhatják, hogy nemzetiségi származású vagy alternatív szolgálatot választó katonákkal még ennél is kevesebb a személyes kapcsolatuk. Itt csupán arra szeretnénk rámutatni, hogy mindez nem akadályozza meg, hogy a konkrét tapasztalatokkal rendelkezők és nem rendelkezők egyformán határozott véleményalkotókként jelenjenek meg.

A cigánysággal szembeni óvatosságot ellenére a hivatásos állomány nem elutasító e kisebbségi csoporttal szemben. (3. táblázat)

A fentebb tapasztalt mértéktartó óvatosság a szolgálati viszonyok partnerszférájára is adekvát alakító hatással van. Az általános cigánykép, a cigányokhoz való globális viszonyulás konzisztens a szolgálati szférában tanúsított társkapcsolati ambici-

ókkal. Hiszen a hivatásos állomány döntő többsége feltételesen, kisebb hányada feltétel nélkül elfogadna cigány származású társakat a katonai szolgálatban, és a legkisebb csoportot alkotják azok, akik semmilyen körülmények között nem hajlandók erre. Úgy tűnik tehát, hogy az intézményes és az informális relációk nagymértékben megfelelnek egymásnak. Más oldalról közelítve: a kétségkívül először az informális szférában megnyilvánuló (még ha az intézményes szféra által determináltan is) tartózkodó attitűdök konvertálódnak a formális szervezeti viszonyokba is, ezzel egyszersmind globálissá téve a cigánysággal kapcsolatos társadalmi viszonyokat.

A cigányokkal kapcsolatos szervezeti-intézményes attitűd nem teljesen differenciálatlan, még akkor sem, ha az egyes partnerkapcsolat-típusokban azonos tendenciák tapasztalhatók. Ellenkezőleg, a cigánytárs vállalása a személyes minőségi kondíciókhoz kötött elfogadáson belül a szolgálati hierarchiától függ. A hivatásos katonák 16,4 százalékának cigány származású bajtársat elfogadó attitűdje az elutasítás irányába mozdul el, ha előljáróról, parancsnokról van szó, 71,8 százalékának a feltételes elfogadás felé, ha kollégáról, és 30,1 százalékának a feltétel nélküli elfogadás felé, ha alárendeltről van szó. Következésképpen a cigányság iránt tanúsított mértéktartó viszonyulásra a hierarchiában való gondolkodás „rátelepszik”, torzítja azt, felerősíti a megkülönböztetés igényét. Úgy tűnik tehát, hogy a hivatásos állomány kiegyensúlyozottság-közeli óvatossága a cigánysággal szemben inkább a párhuzamos és a lefelé épülő hierarchikus viszonyokon belül érvényes, a felfelé nyúló hierarchiában a határozottabb garancia-igény felé mozdul. Tekintettel arra, hogy a hadsereg szervezeti létében a hierarchia lényegesen nagyobb, jelentősebb szerepet játszik, mint a civil szerve-

	feltétel nélkül	attól függ	egyáltalán nem
bajtársat	22,8	71,8	5,4
előljárót, parancsnokot	20,1	63,51	6,4
alárendeltet, beosztottat	30,1	64,8	5,1

3. táblázat. Elfogadna-e maga számára cigány származású... (%)

	előnyös	nincs jelentősége	hátrányos
legénység	2,4	50,3	47,3
tiszthelyettesek	4,8	60,9	34,3
tisztek	6,1	54,1	39,7

4. táblázat. Előnyösnek, vagy hátrányosnak tartaná-e a Magyar Honvédség szempontjából, ha növekedne a cigány származásúak aránya az egyes állománykategóriákban? (%)

	előny	nem volt megkülönböztetés	hátrány
törvények, rendelkezések révén	21,2	77,2	1,6
előljárók révén	8,6	66,4	25,0
kollégák révén	1,9	62,3	11,6

5. táblázat. Megítélése szerint a cigány származású katonák számára adódott-e a katonai szolgálatból valamilyen előny vagy hátrány a korábbi évtizedekben? (%)

zetek többségében, itt a cigánysággal kapcsolatos intézményes viszonyrendszerben várhatóan fokozottabb mind a tartózkodás, mind az óvatosság, mind pedig a garanciaigények esélye. Természetesen a hivatásos állomány tagjaiban, akárcsak az emberek többségében a cigánysággal kapcsolatos attitűdökben működik egyfajta diszpozíciós rendszer. Az, ami elfogadható vagy elutasítandó a maguk számára, az, ami jellemző saját individuális léthelyzetükre, korántsem biztos, hogy ugyanolyan jelleget ölt, ugyanolyan módon épül fel szervezeti gondolkodásukban, makrostrukturális viszonyrendszerükben. (4. táblázat)

A hivatásos állomány egyértelműen azt tartaná leghátrányosabbnak, ha a sorállományon belül növekedne a cigány származásúak aránya, tehát ott, ahol egyébként saját magukra nézve a leginkább elfogadhatónak tekintették a cigány származású társakat. Ugyanakkor a tisztek, tiszthelyettesek körében inkább tartanak jótékonynak a cigányok arányának növekedését, holott a kollégák és az előljárók közé a maguk számára kevésbé hajlottak elfogadni cigány származásúakat. A megkérdezettek szervezeti relációjú gondolkodásának és emocionális világának diszpozíciós rendszerében tehát éppen ellentétes viszonyulások uralkodnak a cigánysággal kapcsolatban. A két szembenálló attitűd és véleményrendszer nyilvánvalóan eltérő forrásokból fakad; a személyes pozíció az individuális belső élményvilágból, valamint a közvetlen infor-

mális környezet impulzusaiból, a szervezeti pozíció a kívülről kapott, elsősorban a hivatalos szférában fogant eszmerendszerből származik. A kettő konfliktusban áll egymással, így a két pozíciót hordozó személy is szükségszerűen belső feszültség megtestesítője lesz. Meglehetősen nagy biztonsággal állítható, hogy ennek a feszültségnek a kioldási pontja a cigánysággal kapcsolatos érték- és magatartásformák dimenziója lesz. A cigány származásúak aránynövekedéséhez kapcsolódó vélekedésüket a megkérdezettek igen magas arányban (84,4 százalékuk) indokolták, ami azt mutatja, hogy véleményük erről a kérdésről leülepedett, stabil. A kérdés csupán az, hogy ezek az érvek milyen forrásból származnak, mennyire konzisztensek és persze milyen tartalmúak.

Az előbbi problémakör komplementere az a kérdés, hogy vajon a cigány származású fiataloknak mit nyújt a katonai szolgálat. Milyen társadalmi előnyök és hátrányok származnak rájuk nézve a katonai szolgálat során? (5. táblázat)

A megkérdezett hivatásos állomány véleménye e kérdésben is a semleges válaszok irányába húz. Körülbelül kétharmaduk úgy látja, hogy a cigány származású fiatalok nem „kaptak többet”, és tőlük nem „vett el többet” a katonai szolgálat, mint nem cigány társaiktól. Ilyen értelemben a katonai szolgálat szempontjából sem társadalmi előnyöket, sem társadalmi hátrányokat nem tulajdonítanak szociális stá-

értéktáblagrangsor

katonai szolgálathoz való viszonyuk	2,254
hivatásos katonai szolgálat iránti vonzalmuk	2,126
fizikai állóképességük	3,241
szellemi állóképességük	1,998
idegi állóképességük	2,205
előljáró iránti lojalitásuk	2,663
kollegiális kapcsolataik	2,782
fegyelmeztségük	2,107

6. táblázat. *Tapasztalatai szerint mi jellemző a cigány katonákra? (1-től 5-ig terjedő skálán, ahol 1= sokkal rosszabb az átlagnál; 5= sokkal jobb az átlagnál)*

<i>Előnyös</i> , mert jobban megismeri és megérti a cigányság életét, nehézségeit	37,9
leszerelésük után kevésbé lesznek előítéleteik a cigányokkal szemben	29,7
a segítőkészség könnyebben természetévé válik	4,8
<i>Hátrányos</i> , mert rögzülnek az előítéletei a cigánysággal szemben	21,8
kérlelhetetlenebb és elzárkózóbb lesz a cigányság problémáival szemben	4,1
érzékletlenebbé válik a bajban lévők nehézségeivel szemben	1,4

7. táblázat. *Megítélése szerint előnyös vagy hátrányos a nem cigány katonák szempontjából, ha cigány származásúakkal együtt teljesítenek katonai szolgálatot?(%)*

<i>Előnyös, mert</i>	
új általános ismereteket, viselkedésmódokat sajátítanak el, amelyek megkönnyítik társadalmi beilleszkedésüket	48,3
igyekezni fognak, hogy teljesítményeik ugyanúgy megfeleljenek az elvárásoknak, mint másoké	24,2
könnyebben tanulják meg a katonai feladatokat, tennivalókat	3,7
<i>Hátrányos, mert</i>	
társadalmi előítéletekkel is meg kell küzdeniük	10,0
ki vannak téve olyan kudarchelyzeteknek, amelyek felkészültségük hiányosságai miatt érik őket	8,9
mert céltáblái lesznek társaik heccelő, gúnyolódó viselkedésének	4,5

8. táblázat. *Megítélése szerint előnyös vagy hátrányos a cigány katonák szempontjából, ha nem cigány származásúakkal együtt teljesítenek katonai szolgálatot? (%)*

tusznak. Ebben a válaszban a korábban tapasztalt „semmilyen különbséget nem látok köztük és a nem cigányok között” típusú vélemény katonai szolgálatra kivetített verzióját érzük tetten, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy az általános különbség-negligáló egyharmados aránnyal szemben az állomány kétharmada helyezkedik erre az álláspontra. Ez a domináns vélemény a hadsereg nivelláló intézményként való értelmezésének egyik válfaja. Abban az értelemben feltétlenül indokolt és legitim véleményről van szó, ha a hivatásos állomány a fenti kérdést úgy értelmezi, hogy tudniillik a cigány származású katonákkal szembeni (intézményes és informális) bánásmód nem diszkriminált sem pozitív, sem negatív irányban. Ez a

nézet azonban figyelmen kívül hagyja azt a körülményt, hogy az uniformizált bánásmód különböző társadalmi státuszú, eltérő szociális esélyű, differenciált kultúrájú emberekkel szemben éppoly diszkriminatív, mint az azonos pozíciójúakkal szembeni eltérő bánásmód. A teljesség és az igazságosság érdekében ehhez feltétlenül hozzá kell fűzni azt a tényt, hogy a társadalom modális szemléletéből, a közvéleményből és a társadalmi értékítéletekből éppúgy hiányzik a szociális megkülönböztetésnek ez az értelmezése, mint a hadsereg hivatásos állományából.

A megkérdezett állomány kisebb hányada vél felfedezni valamilyen társadalmi előnyöket vagy hátrányokat, amelyeket a cigány származású fiataloknak a

katonai szolgálat során/révén kell megélniük. Érdekes módon a tapasztalt privilégiumok és a deprivációk határozottan megoszlanak a társadalom életének különböző szférái között. Míg a hivatásos állomány a cigány származásúaknak biztosított privilégiumokat inkább a makroszféra (törvények, rendelkezések), illetve a mikroszféra (társas, méghozzá cigány specifikus közösségek) szintjén tételezi, addig a hátrányokat elsősorban az intézményi szféra szintjén (előjárók és kollégák) találják. (Érdeemes külön kiemelni, hogy a megkérdezettek negyedének meglátása szerint a cigány katonákat az előjárók részéről érintik elsősorban hátrányos megkülönböztetések.) Mindezek alapján szinte önmagától vetődik fel annak kérdése, hogy ha a cigány származású katonák hadseregben betöltött státuszát egy olyan kettészakadt, polarizált állapot jellemzi, amelyben csak a makrotársadalomtól (amely, mint tudjuk, rendkívül messze áll az egyéntől) és az érdekvédelmi potenciától szintén megfosztott belterjes, saját kisebbségi csoporttól várható bármiféle előny, a katonai szervezet elsősorban depriválja őket, akkor milyen eredményre számíthatnak a hadsereg társadalmi integráló és szocializáló törekvései.

Mi az, ami az esetleges előnyöket és hátrányokat involválja? Milyen teljesítmény-elemek hívják elő – ha előhívják – a fent említett privilégiumokat és deprivált helyzeteket? (6. táblázat)

Bár az átlagos értékek meglehetősen közepre húznak (ez az értékskalák jellemző vonása), megállapítható, hogy a katonai szolgálat különböző specifikus jellemzőit korántsem egyforma erősséggel tulajdonítják a cigány katonáknak. Igaz, a fizikai állóképességükön kívül szinte minden említett vonásban az átlagosnál rosszabbnak tartják a cigány katonákat, de érdemes kiemelni ezen belül, hogy a kollegiális kapcsolataikat (talán elsősorban cigány társaikhoz), illetve az előjáró iránti lojalitásukat a megkérdezettek átlagközelinek értékelték. Legrosszabb vonásukként szellemi terhelhetőségük és fegyelmeztségük hiányosságát említették.

A kollegiális kapcsolatok rendszere fel-

veti a különböző társadalmi csoportok, eltérő kultúrákat képviselő közösségek társadalmi együttélésének és érintkezésének sokat vitatott, de napjainkban sem egyértelműen tisztázott kérdését. Arról van szó tudniillik, hogy a cigány és a nem cigány származású katonák közös katonai szolgálata milyen előnyökkel és hátrányokkal jár, a szegregáció avagy a közös szolgálat optimalizálja-e a katonai szolgálatot egyfelől s a két csoport közérzetét, társadalmi integrációját, szocializációját másfelől? (7. táblázat)

Az állomány többsége előnyösnek véli a nem cigány sorkatonák szempontjából a cigány származásúakkal való közös katonai szolgálatot (72,4 százalék), míg megközelítőleg egynegyedük tartja ezt hátrányosnak rájuk nézve (27,3 százalék). A hivatásos tisztek, tiszthelyettesek tehát többségükben elutasítják a szegregációt, hiszen pozitív végkifejletűnek tartják az együttélés ezen terepét. A katonai szolgálat ideje alatt megvalósuló társadalmi együttélés és érintkezés hasznosságát mindenekelőtt abban látják, hogy ismereteik, tudásuk a cigánylét sajátosságairól bővülnek. Ugyanakkor valamelyest kisebb jelentőséget tulajdonítanak a gondolkodási kultúra (előítéletmentesség) és jelentősen kisebbet a humán beállítódás fejlődésének. A kapcsolatformát hátrányosnak ítéelő tisztek, tiszthelyettesek szinte egyhangúlag az előítéletek rögzülésének, növekedésének veszélyét látják. Márpedig az előítéletes gondolkodás, ha tartalmaz is tudáselemeket, azokat egyrészt szelektáltan és vulgárizáltan, másrészt torz logikai szabályok által „rendezetten”, harmadrészt jelentős mennyiségű érzelmi elfogultsággal higitottan foglalja magában. Így az előnyök és a hátrányok kettőssége egyben a probléma racionális és emocionális megközelítésének dichotómiáját is jelenti. (8. táblázat)

Jegyzet

(1) TOMKA Miklós: *Gazdasági változás és a cigánysággal kapcsolatos közvélemény*. In: *Cigánylét*. MTA PTI, Bp, 1991.

Szabó János